

volt vezetőjének irányító munkásságában mennyi alkalmá volt ebbe a körbe tartozó nézeteit kifejteni s a gyakorlatban megvalósítani.

Gergely László könyvének *Befejezésében* — szinte hazabeszélve Szeged felé — nem a legszerencsésebb fogalmazásban egybeveti Fináczy gondolatvilágát más kiváló magyar elméleti pedagógus kortársaiéval. Bár úgy ebben az összehasonlításban, valamint akkor is, mikor Fináczy pedagógiáját egy »magyar földön továbbfejlesztett herbarti rendszernek« mondja, megtagadni vagy legalább is (saját szavával élve) vitatni kívánja Fináczy pedagógiai rendszerének eredetiségét, — mégis megengesztel e nem kedvező véleménye felett annak a szinte ellenmondásként hangzó becsületes hangsúlyozása, hogy »Fináczy elmélete nem egy maradandó értékű gondolatot tartalmaz, melyek már számtalan vonatkozásban átittatták a magyar pedagógiát, annak szerves részévé váltak«, — valamint jellemzésének azok a mondatai, melyekkel Fináczy pedagógiai rendszerének erkölcsi szempontból annyira nemes emelkedett szellemét hangsúlyozza. »Ez az, ami értékességét vitán felül állóvá teszi és maradandóságát biztosítja.«

Ez utóbbi gondolat az egyetlen, melyért Gergely László könyvével megbékélni hajlandók vagyunk. Kevésbé azonban avval a bizonyos fokú felületességgel, mellyel hősével szemben más tekintetben eljár. Elvárhattuk volna a szerzőtől, hogy legalább egykori professzora nevének ép ortografiáját tiszteletben tartotta volna s — ha csak sajtóhibából és felületességből is — ne írta volna annak nevét, akiről már bevezető soraiban azt mondja, hogy »egyike volt a legismertebb és legbecsültebb magyar pedagógusoknak«, hibásán, több ízben is (az 5., 15., 16. és 49. lapon) *Finánczynak*. Ez az itt is visszavisszatérő kellemetlen sajtóhiba, sajnos, gyakran kísértett Fináczy Ernőnek életében s néhai tudósunk — tőle magától tudom — méltán nagyon bosszankodott és haragudott érte. A pontosság az ilyenekben is kötelező dolog, mert ellenkezője a kegyeletet sérti. Föltételezzük, hogy a könyv szerzőjének ez legalább is nem volt szándékában.

Gyulai Ágost.

Karácsony Sándor: A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja. Exodus kiadás. Budapest, 1939. 8-r., 303 l.

Régóta kívánják panaszos hangon egyesek, hogy köznevelésünk legyen nemzeti, azaz alkalmazkodjék történelmünk hivatásához, tükrözze országunk földrajzi és gazdasági adottságait, vegye tekintetbe népünk jellemvonásait. A kíváncsi hangzótatásában valóban nem volt hiány. Csak elfelejtettük, hogy sokáig nem voltak meg a megvalósítás feltételei. Nem ismertük eléggé a magyar multat, ezért nem tudtuk tanulságait levonni; nem láttuk helyesen az ország földrajzi és gazdasági adottságait, ezért nem tudunk alkalmazkodni hozzá; nem kutattuk igazán a magyar nép lelki alkatát, eljárásainkat ezért nem tudtuk hozzá szabni. Ez a minden oldalról feltörő felismerés szülte napjaink egyik legvirágzóbb művelődési megmozdulását, a hungarológiát. A mult hiányainak pótlására egyre több olyan munka jelenik meg, mely a magyarság multjával, testi és lelki alkatával, szellemi értékeivel, valamint természeti életfeltételeivel foglalkozik.

Karácsony Sándor könyve szintén ebbe a csoportba tartozik. A magyar nép lelki alkatát vizsgálja, a magyar eszjárás felderítéséhez nyújt értékes anyagot és szempontokat. Nevelésügyünk igazán nemzetivé válásának egyik alapfeltétele, hogy ismerjük a magyar nép gondolat-, érzés- és akaratvilágát. Ez a meggondolás vezette a szerzőt, mert meggyőződése, hogy e nélkül nem nyúlhatunk sikerrel egyetlen nevelésügyi kérdésünk végleges rendezéséhez sem.

Ez a könyv — mint az Előszóban maga a szerző írja — »három, nem egy időben készült, nem egyazon kérdéssel bajlódó és mégis szoros egységbe kívánczó dolgozatot« ölel fel. Egymással párhuzamosan esik szó egyrészt az elemi iskolai, középiskolai és egyetemi reformról, másrészt a magyar alsó-, közép- és felső néposztály lelki alkatáról. Alsó néposztályon a csak elemi, középosztályon a csak középiskolát, végül felső néposztályon (szofokrácia) az egyetemet is végzeteket érti.

Az első tanulmány 1922-ből való, és a *magyar alsó néposztály lelki alkata és a népiskolai reform* között állít párhuzamot. (13—60. l.) Ez a rész tekinthető a legsikerültebbnek. A szerző kifejti benne, hogy a kultúrreformokhoz elsősorban kultúrénéségre van szükség, másodsor az igények tényleges kielégítésére. Azzal kell tisztába jönnünk, milyen a nép, mert a reform csak így lehet szerves, azaz csak így fejlesztheti tovább a már meglévőt. E végből leírja az alsó néposztálybeli magyar fizikai, szellemi, egyéni és társadalmi életét. Leszögezi, hogy műveltsége megkövesedett a XVI. és XVII. század fordulóján. A következő századokat átélte ugyan, de tevékeny részt nem vett benne többé. Megállapítja, hogy a társadalmi alsóbb elhelyezkedés nem hozza természetszerűleg magával a műveltségnek ezt az elmaradottságát. A népiskolai reformnak gondoskodnia kell a századok áthidalásáról. Felteszi a kérdést, lehetséges-e az áthidalás a XVII. és XX. század társas-lelki életének között. Ez a lehetőség történelmi probléma. Mivel az anakronisztikus jelleg a léleknek csak formája, nem pedig lényege, az áthidalást lehetségesnek és szükségesnek tartja. Nem igaz az, amitől sokan félnek, hogyha az alsónéposztály műveltségi színvonalát emeljük, akkor már nem végezheti el jól alsóbbrendű munkáját. Ellenkezőleg, minél teljesebb birtokosa a legegyszerűbb ember is a modern műveltségnek, annál jobb munkás, illetőleg csakis ebben az esetben lehet jó munkás. Ennek az áthidalásnak nagyon sok szervezeti és módszerbeli nehézsége van. A meglévő népiskola nem juttatta el a XX. század műveltségét a nép alsó rétegéhez, mert nem alsófokú, hanem alsóbbrendű iskolának volt szánya. A népiskolában ugyanannak a világgépeknek kell visszaütköznie leegyszerűsítve, mint az egyetemen. Ugyanannak a történelmi szellemnek, ugyanannak a földrajzi szemléletnek, ugyanannak a természettudományi, levegőnek kell itt is mutatkoznia, csak gyerekenyelve. Ezzel szemben az alsó néposztálynak nem azt tanítjuk, amit ma igazságnak tartunk. A népiskolai reform szervezeti nehézségeinek kiküszöbölésében számolnia kell a magyar tanyarendszer adottságaival; a népiskolát a teljes és korszerű magyar műveltség hordozójának kell tekintenie; a magyar tanítót képessé kell tennie az áthidaló szerepre és az alsó néposztály előtt meg kell nyitni az utat a legmagasabb műveltségfok eléréséhez. Módszer terén kívánja, hogy az alsó

néposztálybelieknek is mindenről kertelés nélkül azt tanítsuk, ami a tudomány mai állása szerint igaz; továbbá növendékeink érezzék, hogy a tanulás személyes ügyük és hogy a tanítás nyelve legyen gyereknyelv és a magyar lélek nyelve.

Az első Ratio Educationis-ban látja azt a végzetes ballépést, ami az alsó néposztály elmaradását megindította. A Ratio előtti partikuláris iskolát tartja ma is az iskola magyar formájának. Amíg a partikuláris kollégiumok intézményei modern formában föl nem támadnak és a mai tudomány teljes egészében meg nem szólal bennük a tanulók nyelvén, addig minden népoktatási reformot csak elönmunkálatnak tart.

A második tanulmány 1924-ben, a reálgimnáziumot életre hívó törvény idején, készült. Címe: *a magyar középosztály lelki alkata és a középiskolai reform.* (61—91. l.) Bár következtetései ma már nem időszerűek, mert főleg az 1924. évi XI. tc.-re vonatkoznak, sok közülök ma is helytálló és a törvény bírálatán túlmenően gazdagítják a kérdést. Annál inkább tanulságosak ezek a fejtegetések, mert az idő azóta marasztaló ítéletet hozott a reál-gimnáziumra, s a szerző aggodalmai beigazolódtak.

Karácsony Sándornak az a felfogása, hogy a gimnázium és a reáliskola nem középiskola, hanem az egyetem előkészítő iskolája, tehát nem a középosztály iskolája, hanem a felső osztályé. A középosztály iskolája ezzel szemben a polgári iskola és a különböző szakiskolák. Ebbe az elgondolásba nem illeszkedik bele szervesen a reál-gimnázium, mert csak tetézte az átmeneti állapotot és még jobban megnyitotta a főiskolák kapuit az oda nem való elemeknek. Azt tartja, hogy ahol gimnázium vagy reáliskola van, ott legyen polgári iskola, de ahol reál-gimnázium van, ott fölösleges, mert ugyanaz a rendeltetése, csak mennyiségben ad kevesebbet. A reál-gimnáziumot a középosztály olyan iskolájának tekinti, mint amilyen a tudományegyetemi karok a felső néposztály számára. Éppen ezért kívánja, hogy a gimnázium és reáliskola IV. osztálya ne jogosítson a szakiskolára.

A magyar középosztály civilizációját és műveltségét szintén megrajzolja. Megállapítja, hogy ez a lelki alkat nagyjából azonos az alsó néposztályéval. Eléggé lehangoló képet kapunk a középosztálybeliek műveltségéről, bár a szerző tiltakozik a sötétenlátás vádjá ellen. A középosztálybeliek szerepét a nemzet életében abban látja, hogy a meglevő értékeket megóvja, végrehajt és ügykezel, ami félig szellemi, félig gyakorlati tevékenység. Középosztályunk lelki alkata nem egységes; nem lel a helyét. Nem bírja áthidalni azt a nagy távolságot, amely az alsó néposztály XVII. századbéli és a szofokrácia XX. századbéli lelki alkata között tátong. Pedig ez lenne a hivatása. Erre nem képes.

A harmadik, legterjedelmesebb, tanulmány 1938-ban íródott és *a magyar felső néposztály lelki alkata és az egyetemi reform* kapcsolataira mutat rá. (93—300. l.) Ez a rész kissé terjedős. Címe sem fedí egészen a tartalmat, mert nem csupán a felső osztállyal foglalkozik, sőt elsősorban nem azzal; az egyetemi reformról pedig alig esik benne szó. Mégis ez a könyv legérdekesebb, legtöbb gondolatot ébresztő része. A legmeglepőbb dolgokat itt olvashatjuk.

A felső néposztály lelki alkatának vizsgálatát a nyelv boncolgatásával kezdi. A nyelv műveltségünk formális eleme s mint ilyen egész műveltségünket magában foglalja. Megállapítja, hogy szofokráciánk nyelve nem eredeti, hanem fordítás-nyelv. Nyelvünk magyarosságának három sajátossága van: a jel jelentésének képi ereje, ami összemléletességet mutat; a nyelvtan mellérendelő elve; és a hanglejtés sajátossága. E három nyelvi jelenségnek megfelelő zenei téren a pentatónikus dallamvezetés, a dallamnak és szövegnek egymás mellé rendelése és az izometrikus dallamsor.

Az alsó néposztály nyelve a tulajdonképpeni magyar nyelv. Elavult ugyan, de erőteljes. Ebből kell kiindulnunk, ehhez kell visszatérnünk. Bartók és Kodály már megtették ezt az utat a zenében, kultúránk minden területén meg kell ezt tennünk.

A magyar lelki alkat legmélyebb sajátja, hogy tartalmában objektív, azaz a természeti jelenségek szemléleti anyagához nem vegyít szubjektív mozzanatot; formájában pedig primitív, mert népi erejének eleme nyilvánul meg minden mozzanatában. A szalmaláng, a patópáloskodás, a turáni átok, a sültgalamb-várás, vagyis a hagyományos magyar hibák voltaképpen nem bűnök, csak tények; lelki alkat és adottság, magatartás-jellegzetesség.

A magyar észjárás következtetéseit abban a megállapításban sűriti össze, hogy felső néposztályunk adja műveltségünkhöz az európai elemet, alsó néposztályunk pedig az ázsiai jelleget. Az előbbi gyökereszakadtságát és az utóbbinak megkövesedését a középosztálynak kell áthidalnia: amatt alulról táplálni, emehhez új hatásokat közvetíteni. Nem hiányzik műveltségünkből az európai tartalom, de idegen formák átvételére képtelenek vagyunk. Megakasztani lehetett nálunk a fejlődést, de idegen formák közé erőltetni csak ideig-óráig.

Az a sok reform, ami közoktatásügyünket jelenleg áthatja, azt mutatja, hogy a magyar nevelésügy zajlik. A szelekció és tehetségkutatás, az ellenőrzés megszigorítása, a módszer terén tapasztalható nagy sürgés-forgás, az új rendtartások, a középfokú szakiskolák felállítása, a készülő egyetemi reform, stb. mind azt árulja el, hogy felelős helyen is érzik, így nincsen jól. Valamennyi intézkedést kiváltó okok között ott szerepel az is, hogy a magyar közoktatás eredménye nem egészen megfelelő.

Karácsony könyvének végső tanulsága az, hogy közoktatásügyi reformra, szigorúan véve a dolgot, nincs is szükség. Nem tartja valószínűnek, hogy közoktatásügyünket rendszeresen és módszeresen meg lehetne reformálni. Sokkal inkább a magyar tények és törvények tudomásulvételére és tekintetbevételére van szükség; a mainál több valóságtisztelet kell. A sok baj feltárása ellenére sem lát rémeket. Nincs veszedelem. Az alsó és felső néposztály között tátongó úr áthidalásának még csak most jött el a lehetősége. Nem késtünk el vele. A város és falu sem ellenségei egymásnak, csak bizalmatlanok egymás iránt. A felső néposztály nem akarja elnyomni az alsót, az alsó pedig nem felforgatással akarja kikényszeríteni sorsának jobbrafordulását. Itt élet csak európai tartalommal telítetten lehetséges, de csak ázsiai formában. Ha ezt a hivatásunkat nem töltjük be nyugat és kelet felé egyidejűleg és egyaránt, akkor elsöpörhet bennünket akármelyik vihar. Ez a könyv is azért íródott, hogy ez a veszedelem ne teljék be rajtunk, hanem mi töltsük be küldetésünket.

Nagy vonásokban ezzel próbáltuk a munka gondolatmenetét és legfontosabb okoskodásait visszaadni. Ez természetszerűleg nem sikerülhetett, mert a részletek meggyőző erejét nélkülözi, pedig éppen ez a könyv legfőbb erőssége. Mégis vállalkoztunk rá. Reméltük, hogy ha a szerző eredeti okfejtéséből némi ízelítőt adunk, a magyar nevelés munkásai közül talán többen olvassák el ezt a magyjelentőségű könyvet.

Karácsony könyve a pedagógiai realizmus talaján áll, ami már címében is kifejezésre jut. A magyar eszjáráshoz, tehát adott tényekhez kell szabnunk a nevelésügy tennivalóit. Több valóságtisztelet szükségességét hangoztatja. Ez végeredményben magától értődő kíváncsi. Közoktatási reformjaink mégis sokat vétenek ellene. Ha egyébként egyetlen gondolatával sem érthetnénk egyet — már pedig nem ez a helyzet — ezért az alapbeállítottságáért is értékes könyvnek tartanók. Olvasás közben sok olyan magyar vonásra döbbenünk, ami eddig homályos volt előttünk. Szokatlan és meglepő állításai közben is sokszor érezzük, hogy a szerzőnek igaza van.

Amit pl. az alsónéposztálybeli magyar társas-lelki életéről mond, az kitünő jellemrajz, ami csak a magyar faj közvetlen érintkezésen alapuló ismeretéből táplálkozhat. A mellérendelés elvére hozott sok példából megértjük, miért nem verhet gyökeret nálunk sok külföldön jól bevált elgondolás. Meggyőzően tárja eléink, hogy ázsiai életformánk és az európai tartalom egymásmellé rendelve adja számunkra a lehetséges egyetlen utat.

Nem vagyunk hívei a szépítgetésnek. Sokszor hangoztattuk, hogy javulás mindíg csak a meglevő hibák őszinte feltárása nyomán következhet. Karácsony könyvének olvasása közben azonban nem egyszer megdöbbenünk: hát voltaképpen semmi jó sincs a magyar nevelésügyben? Félünk, hogy vigasztalan kép tárul majd eléink. De nem! Karácsony bírál, itt-ott nagyon is keményen, néha gúnnyal, de a végén mégse rombol, hanem megnyugtat és épít. Hit sugárzik a sorokból és a magyar fajta szeretete. Az őszinte szóval éppen azt akarja, hogy a magyar lélek végre önmagára eszméljen.

Karácsony Sándornak van bőven mondanivalója. Meg kell őt hallgatni. Sokan meg is hallják. Kár, hogy még kevesen értik. De egyre többen figyelnek szavára. Hisszük, hogy ez a könyve még növeli azok számát, akik hallgatnak rá. Akik pedig még nem ismerik, olvassák el, mert ma a magyar nevelésügy egyik területén sem térhetünk ki ezeknek a gondolatoknak mérlegelése és tudomásulvétele elől.

Jankovits Miklós.

Vicsay Lajos: Történelmi olvasókönyv a magyar történelem tanításához.

I—II. Szeged, 1940. 8-r., VI+244, 304 l.

Korszakot alkotó világtörténelmi mozgalmak lezajlása után, mint aminők a napoleoni korszak történetei vagy a világháború éveinek eseményei voltak, a történelem iránti érzék, mint a romantika vagy a neoromantika eszme- és ízlésáramlatainak alkotó eleme vagy ható tényezője, világszerte rendkívül magas fokon jelentkezett s nemcsak a történetírás forrásszerű műfajainak, főleg a memoire-irodalomnak, hanem a történeti tárgyú szépirodalomnak fölvirágzását is magával hozta.